

סוד המרכאות הכפולות¹

נתן אלתרמן

יש מלים שלא ניחא לך להימצא ביחידות עמהן אפילו שעה קלה. בעמדך אתן פנים אל פנים, באין המולת-לוואי, באין עד, מתחילה הדממה להעיק עליך כבגד זר. אתה מכיר את המלים הללו. עשירות הן והליכותיהן רחבות וקולן דשן ונדיבותן רבה. הן המפזרות זהב באסיפות העם. הן המחרפות נפשן בנאומים ובוויכוח. הן נשמת ההימנונים. הן היו ויהיו ודאי לעולם המצנאטים הגדולים של המלחמות והבריקדות. אין קץ לירושתן בעושר ובנעורים. אך בבואן אצלך לפתע, עייפות מנדיבות ומגבורה, חבוטות מרוב חיבוקים ולחיצות-יד, בעמדן בפתח לבדן – נדמה לך, כי הגיעו עד כיכר-לחם. רוצה אתה לקשר אתן דברים, אך השיחה, משניטלו גירווייה ומניעה החיצוניים, הפומביים, כשנצטמצמה ברשות-היחיד, ניטלו כוחה וענייניה, פרחה נשמתה, והריהי כאותו גולם, שקפיציו וגלגליו הצנועים נגלים לעין. עינוי חרישי זה של שיחת טרקלינים ידוע לכל מכניס-אורחים, ולא היית אולי תוהה על כך כלל, לולא ידעת, כין בין מלים אלה, שאתה נבוכ בפניהן ונרתע מאונס מדי נגען בך, יש לא אחת, שנועדה מטבעה להיות מן העמוקות והדשנות ביותר בלשונך, להיות מדובבת את ניגונה הרב דווקא מפה לאוזן. מדוע עליך להתגבר על המעצורים שבלב, על עיכובים של איסטניסות, חולנית או בריאה, על היסוסים של טעם, טוב או רע, כדי לכתוב מלים ראשוניות אלו, מלים פשוטות ויקרות אלו, כהוראתן ובמערומיהן? מדוע נמשכת היד למחקן או לצרף להן משהו שגורע, שמסיח ומטשטש? והרי לא מתוך הוקרה שלמעלה מן הטבעי אתה נוהג בהן חסכון מופרז, ולא מתוך זלזול אתה בוחר להרחיקן מפניך. הן שגורות ושכיחות מדי? לא פעם החלפתן במליצה של ארכיון. הן יוצאות מכלל שימוש ואינן באות לקראתך מעצמן? לא פעם טיפסת על גדרות וחצית חצרות נידחות, רק כדי שלא לפגשן בדרך. ואגב מלאכה נאה זו ראית, והנה גם חבריך טרודים בזחילה אסטרטגית זו ובוססים בטיט-היוון – מי בשירו ומי בשיחו, ואותה שעה הבינותם זה לזה בלי אומר ודברים, - לאמור: צרת רבים היא. ופעמים, אגב בריחה והשתמטות מהן, מהרהר אתה בעצב: מה משונה גורלן של מלים גדולות, שהניעועמים וחוללו היסטוריה, והרי-הן גוועות לפנינו מבדידות, כאותו מלך וקיסר על אי הלנה הקדושה. הן מולכות עדיין ברחוב, אך בתחומנו מבודדים אנו אותן בסייגי ערמה וחדשנות וזהירות וכבוד מעושה, בכל האמצעים המכוונים להביאן, אם בגלוי ואם בהסתר, אם בפועל ממש ואם בדרך השאלה, אל הצינוק הנכון להן: אל בין המרכאות הכפולות.

זוהי דבר המרכאות הכפולות. הן תו-הנגינה שבין סימני ההפסק. הן הטון העושה את המוסיקה, בין כל אותות-הכתב אין להן אחות לאכזריות וכוח-פעולה. למלים הנתפסות בתוכן אין מציל, כי מוטב להיות נעלב ומוכה בשוק, מוטב ליפול אל כל פחת וכל ענין ביש, מליפול אל בין המרכאות הכפולות. הן מדבירות את המושגים כהדבר אריות, הן כולאות אותם בסוגר, שממנו אין דרך אלא אל הקרקס. בצאתן לשחר לטרף, רועדים האידיאלים, כאותם הקופים של קיפלינג מול מבטו המהפנט של נחש-המשקפיים. כל הרופף והחי בחסדי-עבר, כל הראוה את שרידי האמת והכוח גלים ממנו, יודע כי מידן יבוא סופו. הן אורבות תמיד, הן הוות תמיד. הן נשמעות בנעימות הקול, בניסוח המשפט, בחיך, בהרהור נסמך. וכך הן סומכות על האדם מפני מפולת המלים, שהיו עמודי-תווך – הן משאירות אותן כעמודי-זכרון.

עצום הוא המרחק למן הביטחה שבאידיליה, מן האמונה, מן הדבקות שבהימנון ועד המרכאות הכפולות. דורנו היה עד לקפיצת-דרך זו. הרבה יופי, הרבה מסירות נפש ומלים סוערות סיימו כך את דרכם. נדמה, כי מכל שלל המלחמה, וההפיכות שבאו אחריה, נטלו הן – המרכאות הכפולות – את חלק-הארי. וכל יום ומקרו, כל יום ושמועותיו מגבירים את כוחן ורעבונו. הנה הן אורבות לשרידי הטוב והתמים שבנו. הנה הן באות לכבות את האור, אחרי שניצחו לעינינו את הנביא ואת הגיבור, הן באות לגזול את הבובות מן הקטנים. משאיבד העולם את אמונתו, איבד את צעצועיו. ובזכרך את שמותיו היפים שנפלה עטרתם, ובהיותך פוגש עדיין את המלים הגבוהות שנשא על דגליו, משפיל אתה ראשן שלא לראותן, סר אתה ומפנה את הדרך.

ראשונה התנערה מהן השירה. היא, שאינה סובלת את הבגידה, בחרה לבגוד בהן ראשונה. הן שביות במרכאותיהן, ואיזה נחשל מטהר ומשחרר צריך לעבור על העולם כדי לפדותן! המשורר, הנביא, הגיבור שינצח את המרכאות הכפולות, יהיה בן-אלים. כיבוש זה ירעיד את העולם לא פחות ממפלת הבאסטיליה.

אך בצד יעודן העולמי – אם ניתן לומר כך – של המרכאות הכפולות, מוטל עליהן – במסיבות מיוחדות של מקום וקיבוץ אנושי – יעוד אחר, שווה אולי במהותו לראשון, אך מנוגד לו במשמעותו. בלי שמץ יהירות שובינית, אלא כקביעת עובדה בלבד, יש לומר, כי בימי נסיגה אלה בעולם, בימי ויתור ואופורטוניזם, עוברת על העם היהודי תקופת חיוב ודביקות שמעטות כמוה ליופי. תקופה כזו אינה חוזרת בחייה של אומה, כאהבה ראשונה שאינה נשנית. עם זה, שראוהו לפעמים, ואולי לא לשווא, כחידק הדקאדנטיות, ההפרדה והספקנות, הרי דווקא עכשיו חולה הוא מאין כמוהו באהבת-חיים, באמונה בהם, בהקרבת גוף ונפש למענם. וטעות גדולה יטעו האומרים, כי רק י צ ר ה ח ו מ ר נתפעם בו בכוח שלא ידע עד כה, כי אהבה זו שעוררה את כל חושיו, אהבת ב ש ר י ס היא מעיקרה. לא אמת הדבר. בעבדו בפרך ובדביקות להפוך את הסמלים לממש, נהפך לו כל ממש לסמל. הוא לא טעם מימיו תערובת חריפה כזו של מציאות והאצלה, של הפשטה וגשמיות. לכן תוקפים אותו רגעי סחרחורת גדולה, שאינה חולשה אלא חלום, שאינה עירבוב מושגים אלא עירבוב תחומים; ולשונו, שבה נשא תפילות ושירים לצבי המודח מאיזמיר, מזומנת עכשיו לבכות ולשיר על צווארי הפרה שבשדות השרון. השירה העברית נקראת אל השדה העברי. השירה העברית נקראת אל היום והלילה החדשים של ארץ זו, אל העיר וקולותיה, אל החי והלמות-לבו. – ומה מבקשים ממנו? רק לקרוא לכל אלה בשמם, לקרוא שם מפורש ליקר גם לה. היש קל מזה? אכן, אין קל מזה למי שרואה את הדברים

קלים. השמות הם לשירה פני הדברים ולא סימנם, הם קול הדברים ולא כינוים. יחסה אליהם גשמי כאל הדברים עצמם, מי שישו כמעט. עיניה פקוחות תמיד, אך היא נעזרת גם בחוש העיוורים. לכן דורכת היא את הקשב, לבל ישמיעו הדברים קול לא להם, לבל ילבשו מסווה. ואין לה שעת-מלחמה קשה יותר לניגונם האמיתי של השמות, לניגונם העמוק והחי, משעת תמורות וחידושים, שעה שהמלים נושאות שלל עצום של משמעויות, של כוונות, של גלגלי פירושים. יש מהן הטורפות מכל הבא ליד, יש מהן הגדלות פרע, כאותו ענק רב-ידיים ורב קולות, שרק בסיפורי האגדות מנצחים אותו על נקלה. כל הקרב אליהן דומה לדון-קישוט העולה על טחנות-הרוח. רק היהירים והחלשים – כי רק החלש והיהיר אינו יודע לכבד את הכוח – פורצים לקראתן, ולא פעם ראינו בשירים חוורוריים וקלושי-דם את השם המפורש מולדת, כשהוא טורף, טורף ממש את כל המלים והתארים שצורפו לו, ונשאר לבדו, מורעב ורוגז כאריה שילדים התגרו בו. השירה הכנה, הגאה, אינה מתגרה לעולם. היא מסתערת וכובשת, או מקימה לה חומת-מגן. יודעת היא כי אין זה סימן-חולשה. פייטן צרפתי, הכותב במפורש "צרפת החיננית", פייטן רוסי המשלב בשירו את השם הקצר והרחב "רוסי", הרי הם וזולתם שומעים מבעד למלים אלו, שומעים את רעש הנהרות של ארצותיהם, את המיוחד של המיית עציהם, את זמרתן של נערות הכפר. ואילו אנו, באמרנו ארץ – ישראל – מי עולה באזנינו המולה גדולה של תפילות ונדודי גולה והימנונים וצלצול קופסאות של הקרן-הקיימת ומעגלי הורה וגעיית פרות במשקים ושאון חוצות בתל-אביב – אנו שומעים הרהר בה בשם הזה, אנו שומעים בו יותר מדי, אנו איננו מבחינים בו כל מאומה. לא את הרעש ירא השיר – הוא ירא את המהומה. לא המים העזים מרתיעים אותו, אלא המים העכורים, אלה שרק מאחזי-העיניים שולים מהם את דגיהם. השיר יודע כי כל האנושי והכואב יהיו תמיד נותני לחמו. בלעדיהם אין לו חיים. לכן הוא מטה אוזן, לכן הוא ירא לשסות בהם את המלים הדורסות. אין כשירה שונאת הכללה וטשטוש. אהבתה של השירה היא מדע מדויק, ולולא היתה קיימת המתמטיקה בעולם, כי עתה ירשה השירה את מקומה. אהבתה היא תמיד יחידה ותמיד ראשונה. עיניה הקנאתניות חושקות לערטל את הדברים, עדי חידושים, ואז היא מסתערת עליהם, עליהם עצמם, על בשרם וריחם. אין לעשות דבר כנגד יצר זה. כך היא נוהגת תמיד בשעה שאינה מתכחשת לעצמה. היא חיה חיי שעה הנעשים לה חיי עולם, ומבחינה זו יש לראות דווקא אותה, שנעשתה שם נרדף להפשטה ותלישות, כביכול, כיסוד החמרני ביותר, המציאותי, הבעל – גופי ביותר בחיינו. היא אוהבת וחיה ונכונה למות בשל תפוח. ויש בחייה אלה סמל וגבהות שאינם נאמרים בפה.

וכשהיא עוקפת את העובדה ואת השם, כשהיא נמנעת מלכנות דברים בשם, המקובל והנראה כה גדול ורוגז, אין היא עושה כך אלא מפני שהשם חוצץ עדיין בינה ובין טרפה. אין כאן ויתור, אלא צפייה תאבה ולוהטת. שמותיו המפורשים של הנעשה והנראה כאן נתונים עדיין במרכאות של ציטאטים מעולם של עיון, של הפשטה, של סמל. מרכאות אלו שונות הן מן הקצה אל הקצה שהזכרנו לעיל, אבל מהותן, כאמור, אחת – גם הן נוטלות את נשמתם של המלים והדברים. יום שבו ישיר הפייטן העברי על הציונות, למשל, ויראה עצמו יכול וזכאי להביא בשירו את שמה במפורש בלא מרכאות, יהיה יום נצחון לשירה העברית.